

VII.

VISSZAEMLEKEZÉS 1848-ra.

Teleki Sándortól.

1878. márczius 15-én felolvasta E. Kovács Gyula.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

. . . „Szép és nemes dolog, a szabad nép géniusával megegyező szokás: békésen megünnepelni évfordulóját azon eseményeknek, melyek a nép jog győzelmére emlékeztetnek.

A szellemnek ezen ünnepe mértékül szolgál a haladó eszméknek útján, megmérni az előhaladást, melyet tett és haladt és észlelni azt, ami még hátra van.

Ez világosságba helyezi hagyományos értékét azon elveknek, melyeket dicsőít.

Megörökíti emlékét azoknak, kik apostolai, védői vagy mátyrjai valának . . .“

E szavakkal kezdte Blanc Lajos, Ledru Rollin szobrának leleplezése alkalmával, ez év február 24-én, a párisi Pére-Lachaise temetőben — beszédét.

Mi is hasonló ünnepet ülünk ma, midőn nemzeti nagy költőnk mell-szobrát leplezzük le, 1848. márczius 15-ének évfordulóján.

Petőfi Sándor méltó, hogy márczius 15-én emlékezzünk meg róla, méltó, hogy bámulatunkat, szeretetünket nyilvánítsuk a költőnek, s hódoló tiszteletünket a martyrnak.

Egy testvéries üdvözetet mondjunk neki, kinek kivánsága teljesült; mert e kivánsága nemes, nagyszerű, dicső, a hazaszeretet eszményképe, megdicsőülés a halálban, örökélet a történelemben, elolthatatlan láng a szivekben:

»Ott essem el én

BA harc mezéjén, niversity Library Cluj

Ott folyjon az ifjui vér ki szivemből! . . .

És ezen látnoki óhajtása teljesült; — teljesült még nagyobb szerűleg, mint kívánta, *ő eltűnt*. Eltűnt, mint Rómulus, s tán az istenek vitték fel magukhoz, mert ott van ő az Olympuson — a magyar nép szívében.

* * *

Harmincz év telt el azóta.

Vén ember életének fele; — de az üreg a szivekben, az agyakban nagyobb, a részvétlenség, a közönyösség megöli a történelmet, a márványtábla, a bronzba vésett sorok, az irott könyvek fentartják ugyan; de nem *éltetik*, a népnek történetét; — az csak is úgy él, ha tudjuk, érezzük és terjesztjük; régi nemzedék új nemzedéknek hagyományozza szent ereklye gyanánt; és ez a nép a *fidei commissum*.

Mi, a népnek vénei, kik átéltük, s tényezői valánk a nagy és véres napoknak, — mi, kik láttuk azokat ragyogni dicsőségben, a szabadság napjának fény-sugariban, a felszabadulás gloriájában, — láttuk testvérvérben úszni, bekunyorált idegen hatalom által leveretni, kötél és golyó által legyilkoltatni, — ismertük a forradalom — *nem!* — nemzeti életünk fentartásának bajnokait, azon hősokeket, kik éltek a hazáért, reményteljesen tudtak meghalni érte, a csaták mezején, vagy a nemzet Golgotháján. Vagy azokat, kik remény és kétségbeesés között fájdalommal virrasztottak a haldokló nemzet felett, bátorítva a csüggedőket, lelkesítve a kétkedőket, visszatartva a rohanókat, megvetve a renegátokat, — s midőn minden fegyvert kicsavartak a nemzet kezéből, feltalálták a *passiv ellenállás* Uchatius-ágyuját, mely nem öl, de paralyzál. Azokat, kik Dantonként — nem vihették el csizmájok talpán a haza földjét; de elvitték búbánatát, szenvedéseit, s halálos sóhajának méla hangzatát, — menekültek száműzetésbe, hogy idegen földön érezzék azt, mit a haza otthon szenved. És *azt*, ki ma is nemzetének Prometheusa, ki — mint az Olympok nagy martyrja — égi szikrát keltett nemzetében, lángoltatá népének lelkében a hazaszeretet, a szabadság és függetlenség mennyei tüzét, ki ma is oda van lánczolva a száműzetés sziklájához, nem keselyű rágja máját, mely szüntelen nő, hanem a schwindlerek és svihákok füles baglyai által gyötörtetik. Szened, inti nemzetét, s jóslata — kiáltó szó a pusztában! . . .

Mint. mondám — mi, a népnek vénei, eljövünk és elmondjuk azt, a mit láttunk, hallottunk és tapasztaltunk, — felelevenítjük a multak emlékét, a nagy és dicső, a keserves és véres napokat, a küzdelem és kitartás korát, s a sülyedés hanyatlásait.

* * *

Harmincz éve mult.

Villámgyorsasággal terjedt el Európa-szerte a február 24-iki párisi forradalom hire.

Gyuananyag volt elég, mely felrobbanjon. — A népek elnyomása, az idegenek bitorlása, a munka kizsákmányolása, a polgári jogok gyakorlatának kisszerű korlátozása, a vér- és pénzadó fecsérérelése, az önérdek, haszonlesés fenn, az elnyomatás, a robot a dézsma alatt; — helyesen jegyzé meg egy diplomata a tuille-riákban tartott tánczestélyen, hogy: „*vulkán felett tánczolunk!*“

Lajos Fülöp uralkodott és kormányzott a francziák felett, a király-gyilkos Égalité Fülöpnek — ki maga is vérpadon mult ki — fia; a forradalmi tanokból annyit szívott magába, hogy az 1830-iki juliusi forradalom X. Károlyt elkergetvén, őt ültették a régi Bourbonok trónjára.

Az esernyős burger- király -- mint őt a munkások nevezék — megfogta a világot, — uralkodott ál-jósággal és nyílt megvesztegetéssel, — trónja a kótyavető asztala volt, melyről árverezték a hatalmat, a kitüntetést, a rangot, a hivatalt; — licitálni lehetett miniszterségre vagy dohány-trafikára egyaránt, a meggyőző-

dés, az elvhűség, a következetesség árán; — meg kellett hajolni, megtagadni hitét, kicserélni elvét, s ráütötték az alkotmányos királyi dobot, s mindenkinek jutott is, maradt is.

Az uralkodó hatalmat sötétség környezi: — hajlandók vagyunk elhinni azt, a mit óhajtunk, a — hízélgők, az uszályhordók, a tányérnyalók serege elvégzik a többit. Lajos Fülöppel elhitették, hogy ő Franciaország legnépszerűbb embere.

Az 1847-dik kamaraülések igen zajosan végeztek. — Az ellenzék az alkotmányba új és gyökeres reformokat akart behozni, — e cél elérhetéseért reformlakomákat rendezett Párisban úgy, mint a vidéken.

A kormány nem tiltotta el a lakomákat; de gyanakodva őrködött felettök, s mint az egyik miniszter gúnyosan megjegyzé:

— Nem látom át, hogy miért tiltanók be azt, hogy Ledru Rollin ur, Lamartine urral egy asztalnál demokratikus bornyu-húst egyék.

A következőzés megmutatta, hogy a »demokratikus bornyuhús« a juliusi alkotmányos királyság torkán akadt.

A párisi 12-ik kerület választó bizottsága által egy reform-lakoma lőn rendezve február 19-én; — 91 képviselő és 3 pair egy levelet irt alá, melyben a meghívást elfogadják.

A miniszterek a királynál tanácskoztak; — szóba jött a reform-kérdés, a király kijelenté, hogy inkább

izre-darabra hagyja magát vagdaltatni, mintsem bármily reformra ráálljon.

A lázadás kitörésének megakadályozására roppant mérvű készülődések történtek, a vidékről a katonák beparancsoltattak, az utcák hadilag elfoglaltattak, a téreken táborokat ütöttek fel.

A kamarában zajos, ingerült, viharos gyűlések folytak; — ekkor mondá Odilon-Barrot e híres szavakat:

»Ha beszédemnek némi súlya lehetne az országban, állítani fognám, hogy mindazon embereknek, kik becsületesen gondolkoznak, és a közjónak hódolnak, szoros kötelességök egész tekintélyüket felhasználni elfordítására a vésznek, melyet jönni látok.«

Majd — ugyanő — a miniszterium vád alá helyezését indítványozá, vádolván a miniszteriumot, hogy »Franciaország érdekeit külföldön elárulta, az alkotmány elveit meghamisította, a közhivatalokat áruba bocsátotta, az álladalmi pénzügyet megrongálta, és a polgárok jogait megsértette.«

Február 22-én a lakomák eltiltattak. — Ez nagy ingerültségre adott okot, — a tanuló fiatalság az utcákon tüntetett, a külvárosokban a nép lázadni kezdett, helyenként torlaszok emelkedtek, a tömegek kiabáltak: »le Guizot-val! le a miniszterekkel! éljen a reform!« — a nemzetőrség nem mozdult, a katonák haboztak, — izgalom, ingerültség, kétkedés közt telt el a nap. —

Február 23-án a dolgok komolyabb fordulatot vettek.

A lázadás forradalomba ment át, a barrikádok

gomba módjára nőttek, a boltok ajtait, a házak kapuit becsukták, a békés és nyárs-polgárok lakjaikba vonultak, az utczákon a katonaság és egy-egy szállongó járkáló; — a munkás nép, a fiatalság a torlaszokra szállt.

A Szaint-Martin utczában a testvérharcz megkezdődött, s mint egy történet író mondja:

»Egy század sorkatonaság egy torlaszt akart ostromolni. Egy 15 éves siheder, háromszinü zászlót lobogtatva felugrott a sánczolatra, s elszántan kiáltá: »Ez a ti zászlótok, löjjetek, ha van bátorságtok!« — E rettenthetlen ifju példája ragályosan hatott a torlasz mögött maradt polgárookra, kik rögtön, mintha összebeszéltek volna, felmásztak a sánczolatra, s a fegyvercsövek elébe állottak, mellökét meztelenre kitárván, s rivalgván: »öljétek, ha meritek a védtelen polgárokat!« — A katonák pedig bámuló csodálkozástól elragadva, rájuk lőni vonakodának . . .«

A harc lanyhán folyt, gyűlölet nélkül, majdnem csak kötelességből. Az est bekövetkezett, mindenki érezte, hogy az éj fog dönteni: Lajos Fülöp-e, vagy — a köztársaságra még kevesen gondoltak — vagy a bizonytalanság?! . .

A nép — mint forradalmi nyelven Párisban mondják — leszállt az utczákon a városba. — Irtózatoss és magasztos, borzasztó és dicső, undorító és lelkesítő, a népet az ő haragjában látni; — én láttam *deczember másodikán*, s még ma is irtózom és lelkesülök emlékén.

E tömegben az emberi szenvedélyeknek minden érzelme fokozva sokszorozva megvan. Dante »*Pokla*«,

és Milton »*Paradicsoma*« egy kalap alatt. A legtisztább, a legrajongóbb hazaszeretetet, a legundorítóbb, a legocsmányabb önérdék mellett, — a nemes önfeláldozás a legaljasabb bosszuval karöltve, — a szűziesség a fürtelemmel, a hősieb bátorság a gyáva félelemmel vegyítve.

Alakok, melyeket nem lát soha senki, a csőcseléknek söpredéke, a gályák érett gyümölcsei, a tömlöczök bogáncs-kórói, a nyomornak lovagjai, a megromlottság, elvetemülés missionariusai, szörnyek, kiket még a *detektiv rendőrség* sem ismer.

Mellettök sorakozott rendben, egymást átkarolva, a „*Marseillaise*«-t énekelve, a politechnicum nemes arczu tanítványa, a festői egyenruhában, — kék vagy szürke zubbonyban a rajongó, értelmes munkás, ki nem magáért, hanem övéiért, társaiért, elszántan megy a halálba, az új társadalomtól egy kevéssel több munkabért remélve, — orvosnövendékek, munkavezetők, gépészek, mérnökök, festők, szobrászok, színészek, mindennemű művészek, — szóval a *gondolkodó, a cselekvő nép*.

E néptömörület képviseli az emberiséget, az ő magasztosságában, az ő megromlottságában; — ilyenkor a nép járul a forradalom asztalához, hol az erény a bűnnel testvériesül.

A krónikairó folytatja:

»Az egész emberözön a Boulevardokon lefelé hömpölyögvén, a külügyminiszterium palotája, Guizot lakása előtt, a legelső sor egy zászlóalj katonaságra

bukkant a 14-ik ezredből, mely nem a párisi helyőrséghez tartozott, és csak ezelőtt egy pár órával jött be. Ezen zászlóalj a Boulevardnak egész szélességét elfoglalván, négyszögben volt felállítva, s elzárá az átjárást. A parancsnok lóháton katonáinak első sora előtt állott. A néptömeg előtt menő vörös zászlós férfiú, s néhány fáklyavivő elhagyván aztán a csapatot, a zászlóalj felé mentek, a zászlót és fáklyákat idetova forgatva, — mire a vezértiszt lova ágoskodni kezd, a katonaság legelső sora pedig rendetlenségbe jött, — a négyszög megnyílt, és a tiszt ennek közepén foglalt helyet. Hirtelen felemelkedtek és lebocsátkoztak a fegyverek, egy lövés történt s utána hosszú durranás ropogott. A zászlóalj átellenében álló emberfal megingván, lerogyott, némelyek holtan és sebesülten, mások csupán a megrendüléstől, ismét mások pedig szándékosan, a mint a puskák csöveit meredezni látták, földre hullva, — s ez utóbbiak csak gyors elhatározásuknak köszönheték, hogy épen s életben maradtak, s ismét felállhattak ötven és egynéhány halott és sebesült között. — A sokaság eleintén némán és dermedten állt; de csakhamar dühös kiáltással, s iszonyu zajjal rohant el onnan, s mindent magával ragadva, futott a holt testeken keresztül. Mély titok fedi okát ezen éji gyilkolásnak, mely az Orleans-házra nézve halálos ítélet volt. — A borzasztó esemény visszhangja csakhamar megzendült Párisban. »*Fegyverre! fegyverre!*« kiáltás harsoga rémesen. Villanyos borzalom rezge keresztül az egész népségen. A csak imént csöndes és

vidor sokaság, most rögtön elvadulva, bosszus, dühös és átkozódó tömeggé változott. A házak ajtai bezárattak, a világítás eltűnt; minden zugból fegyverek surrantak elő. A szakasztűz elől hátrált fennebbi kis csapat pedig visszatért a gyilkolás helyére, s »*Bosszú! bosszú!*« rivalgá oly hangon, mely egy hadsereget megrémíthete. Itt vagy tizenkét holttestet hánytak fel egy taligára, s a városban körül hurczolák. A gyászkiséret fáklyáktól körüvilágítva, legelőször a Lepelletier-utczában, a »National« szerkesztőhivatalának ablakai alatt állott meg. »Itt vannak meggyilkolt testvéreink, — dörgé rettentő hangon egy férfit, — adjatok fegyvert, hogy bosszút állhassunk!« — Egy fiatal ember pedig mindkét kezét egy halottnak tátongó sebébe mártván, egészen vörösre bekente vérrel, s kiáltá ég felé mutatva: »Nézzétek, esküszöm, hogy meg nem mosom e kezét mindaddig, míg legyilkolt testvéreink megboszulva nem lesznek!« . . .

Az előbb vázolt gyilkoló véres tény döntött. A nép felbőszült, s ki állhat ellent haragjának?! . . .

A történetek e catastrophából születtek, — a többi a forradalom logicájának egymásutánja.

A megrémült király hivatta Molét, alakítana új miniszteriumot, a nép kiáltá: *már késő!* — Hivatta Thierst, — *már késő!* — A király lemondott a párisi gróf javára, — *már késő!*

A lázadás elfoglalta a képviselőházat, és kiűzte a kalmárokat a templomból. A nép elfoglalta a tuileriá-

kat s száműzte a királyt, — s a nép kikiáltá a köz-
társaságot.

S mint lángoló háromszögben, ott fénylik e há-
rom név:

Ledru-Rollin, Blanc Lajos és Lamartine!

Ma harmincz éve, * — márczius 15-ke. — és e
nagy nap emlékét üljük ma. Mennyi remény, mennyi
boldogító öröm és mennyi kétségbeejtő fájdalom van e
nap emlékéhez kötve! . . .

Az emberi szabadság és előrehaladás történetében,
egy éj és egy napnak halhatatlan emléke van.

Versailles-ban 1789. augusztus 4-ének éjjelén,
pár óra alatt századok hosszú során elnyomólag és
megalázólag nehézkedő hűbéri viszonyt a nemzet kép-
viselői egy föllelkesült pillanatban eltörölték, — a job-
bágyból embert, a tömegeből népet, a népből polgárt
teremtettek.

Ezen nagyszerű történelmi éjnek, ha nem is ak-
kora keretben, ha nem is olyan óriási mérvben; de
megvan hasontársa márczius 15-dikében nálunk is.

A mit a magyar nemzet színe-java, évek hosszú
során át gondolt, érelt, óhajtott; de nem remélt: egy
napnak eseménye megtörtént ténynyé, való igazzá
varázslá.

De lássuk a tényeket, melyek legékesebben szó-
lanak.

Mint fennebb mondám: villámgyorsasággal terjed
el Európaszerte a párisi forradalom hire, — Bruxel-

pestől Palermóig, Palermótól Bécsen át Pestig villanyozta át a népeket; a „*fiatal Magyarország*“ Pesten, nem várva be a Pozsonyban székelő tekintetes karok és rendek határozatait, az egyetemi téren gyült össze.

A tömeg nem gondolkozik, annak vezetőre van szüksége, míg tette kél; — de ha megindul, ösztönyszerűleg teljesíti hivatását, s túlhaladja gyakran vezetőit; jól mondá egy híres tribun: »vezérük voltam, de most már utánuk kell mennem.«

Az egyetemi téren összesereglett nép habozott. — nem tudta: hova, merre, miért és mit cselekedjék?

Végre egy fiatal ember feláll egy székre; arca lángolt, szemei ragyogtak, melle dagadt és érczhangjával rárivalt a népre:

»Talpra magyar, hí a haza!
Itt az idő, most vagy soha!
Rabok legyünk, vagy szabadok?
Ez a kérdés válasszatok. —
A magyarok Istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk! . . .«

s folytatá ékesen, magasztosan, a meggyőződés hangján, — szavai a rajongásig felvillanyozták a tömeget, s aztán megindult elől és a nép követte vezérét.

A gondolatnak a teste a sajtó; — a mi megfogamzik az agyban, azt ez ezernyi példányokban rögtönzi, — így válik az ige testté, a sötétség oszlik s

lesz nappali fény; — a népek legnagyobb ellensége a tudatlanság, ez ellen leghatalmasabb fegyver: a szabadsajtó, ezt — mint mindent — elnyomva, békók közt tartá az atyáskodó kormány.

A vezér megindult, a nép követte. Megálltak egy nyomda előtt, s a nép önhatalmánál fogva eltörölte a *censurát*.

A magyar szabadsajtó első fénysugara így világít:

»Mit kíván a magyar nemzet?»

Legyen béke, szabadság és egyetértés!

1. Kivánjuk a sajtó szabadságát és a censura eltörlését.

2. Felelős miniszteriumot Budapesten.

3. Évenkénti országgyűlést Pesten.

4. Törvényelőtti egyenlőséget polgári és vallási tekintetben.

5. Nemzeti őrsereg.

6. Közös teherviselés.

7. Urbéri viszonyok megszüntetése.

8. Esküdtszék, képviselet, egyenlőség alapján.

9. Nemzeti bank.

10. A katonaság esküdjék meg az alkotmányra, magyar katonáinkat ne vigyék külföldre, a külföldieket vigyék el tőlünk.

11. A politikai státus foglyok szabadon bocsátassanak.

12. Unio.

Egyenlőség, szabadság, testvériség!«

E *ragyogás* méltó a nemzethez.

A sajtó szabad, — az utcza, nevére keresztelve, — első iker-szülöttei a nép kezében; — de a gondolat szabadságának még áldozatja van, ott őrzik a börtönben, — s ha felszabadítottuk a sajtót, rab legyen-e ő?!

A fiatal ember érez hangjával újra rárivall a népre:

»Fel Budára! szabadítsuk ki Stancsicsot, a nép emberét!«

S ismét megindult elől, a nép pedig követte őt.

Az idő ködös, homályos volt, szürke felhők boríták az eget, nagy cseppekben hullott az eső! — a szőke Duna lassan folydogált, egy-egy hullám belecsapott a hid hajójába, s folyt tovább. — Budavárában nagy volt az aggodalom, — az írástudók és farizeusok tanácskoztak, — az öreg Gellérthegy reményteljesen tekintett alá, — még akkor nem volt *citadella* rajta! — s gondolá: *még ilyent nem láttam soha!*

Esernyővel mentek neki a várnak, s bevették Stancsics börtönét: diadallal jöttek lefelé a kanyaruló uton. A gondolat szabaddá lőn.

* * *

S ki volt a fiatal ember, kit társai és a nép oly elszánt bizalommal, oly rajongó lelkesedéssel követett, kit a meggyőződés vezérelt? . . .

Nemzetemnek első költője, — a szerelemnek, szabadságnak, hazafiságnak, emberiségnek és a természetnek nagy dalnoka, — teremtője egy búbajos szépségü

nyelvnek; melyet előtte soha senki sem beszélt, — a hős a csatákban, — bölcsész iróasztala mellett, — és költő mindig; — **a természet vadvirága*«, a szabadság mátyrja, — — a kis-kőrösi mészáros fia: *«Petőfi Sándor!!*
